UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOLOŠKI FAKULTET

IZVEŠTAJ O OCENI DOKTORSKE DISERTACIJE

I PODACI O KOMISIJI

1. Datum i organ koji je imenovao komisiju:

Na osnovu člana 127 Statuta Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu i člana 40 Zakona o visokom obrazovanju, Nastavno-naučno veće na sednici održanoj 23. juna 2021. godine, donelo je Odluku da se obrazuje komisija za odbranu doktorskog rada.

2. Sastav komisije sa naznakom imena i prezimena svakog člana, zvanja, naziva uže naučne oblasti zakoju je izabran u zvanje, datuma izbora u zvanje i naziv fakulteta, ustanove u kojoj je član komisije zaposlen:

prof. dr Jelena Filipović, redovna profesorka, 30. 12. 2010., Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet , predsednica,
prof. dr Veljko Brborić, redovni profesor , 20. 9. 2017., Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, član,
prof. dr Aleksandra Šuvaković, vanredna profesorкa, 14.04.2021. , Univerzitet u Kragujevcu , FILUM, članica

II PODACI O KANDIDATU

1. Ime, ime jednog od roditelja i prezime kandidata:

Adnan, Hamdija, Bjelak

2. Datum i mesto rođenja (opština, grad, država):

6. 12. 1990. Prijepolje, Srbija

3. Datum odbrane, mesto i naziv master rada:

20. 12. 2014.

DRŽAVNI UNIVERZITET U NOVOM PAZARU, NOVI PAZAR, SRBIJA

Naziv master rada: JEZIK I STIL ROMANA "BIHORCI" ĆAMILA SIJARIĆA

4. Naučna oblast iz koje je stečeno akademsko zvanje magistra nauka:
SAVREMENI SRPSKI JEZIK

5. Akademsko zvanje:
MASTER FILOLOG SRPSKE KNJIŽEVNOSTI I JEZIKA

III NASLOV DOKTORSKE DISERTACIJE:

INTERKULTURNO OBRAZOVANJE I JEZIČKA INTERKULTURNOST NOVOG PAZARA I OKOLINE

IV PREGLED DOKTORSKE DISERTACIJE:

Doktorski rad kandidata Adnana Bjelaka INTERKULTURNO OBRAZOVANJE I JEZIČKA INTERKULTURNOST NOVOG PAZARA I OKOLINE ima 167 strana priređenih prema novim pravilima Univerziteta u Beogradu (285 stranica teksta, veličina šlajfne 1800 znakova), organizovan je u dve veće celine, teorijsku i empirijsku, u sedam poglavlja, sadrži obimnu literaturu od 427 jedinica naučne literature, uključujući i dokumente vezane za tematiku rada (zakone, povelje, deklaracije, platforme, izveštaje itd.), priloge u kojima su date ankete za učenike, nastavike jezika i administrativno osoblje u novopazarskim školama.

Radeći na temu *Interkulturno obrazovanje i jezička interkulturnost u Republici Srbiji na prostoru Novog Pazara* kandidat Adnan Bjelak je sebi postavio za cilj da predstavi složen sistem interkulturnog obrazovanja, njegove aspekte i posebnosti u oblasti jezičkog obrazovanja u Republici Srbiji, a posebno na prostoru Novog Pazara.

Nakon uvodnog poglavlja slede poglavlja koja definišu teorisjke osnove rada, kao i ona koja nakon istraživanja na terenu izvode zaključke i preporuke: 1. *Pojam kulture*, 2. *Terminološko određenje pojmova*, 3. *Interkulturno obrazovanje*, 4. *Interkulturnost i interkulturno obrazovanje u Republici Srbiji na prostoru Novog Pazara* i 5. *Jezička interkulturnost u Republici Srbiji na prostoru Novog Pazara* i 6. zaključnog poglavlja.

Prvo poglavlje obuhvata definisanje pojmova u okviru teme rada. Pojmu kulture autor Bjelak je prišao sa različitih aspekata, nudeći čitaocu stavove brojnih istraživača. Prednost ovog pristupa je u činjenici da predstavljeni stavovi obuhvataju autore u rasponu od početeka XX veka do savremenih pogleda na ovu oblast (Tejlora (Tylor, 1920), Hol (Hall, 1976), Vilijams (Williams, 1983), Kremšova (Kramsch, 1996), (Hanerz, 2001; Bugarski, 2005) itd. Kandidat Bjelak je, ukazujuči na njihovo preplitanje, neisključivost i koegzistenciju, obuhvatio i različite modele kulture: model ledenog brega, model glavice luka, model ruksaka (Gillert et al., 2005. Takođe, kandidat Bjelak ima uvid i u teoretičare koji s ebave kulturom škole (Lawton, 1997; Corbett, 1999; Jovičić, Zarić, 2011; Miravet, Garcia, 2013; Tot, 2013), interkulturno osetljivom školom (Banks, 1995, 1988, 1999; Gay, 2000; Bennett, 2009; Bedeković, 2011), ulogom nastavnika u obrazovanju i vaspitanju (Morris, Mims, 1999; Banks, 2017), kao i uticajem obrazovanja na formiranje kulturnog identiteta učenika (Avramović, 2012; Mićanović, 2012). Značajan deo ovog poglavlja autor Bjelak je posvetio proučavanju odnosa jezika i kulture, ukazujući na stavove Kremšove (Kramsch, 1998), Bugarskog (Bugarski, 2005) i drugih istraživača. Posebnu pažnju posvetio je odnosu nastave jezika i kulture kroz stavove Bajrama i Kremšove (Byram, Kramsch, 2008; Kramsch, 2013; Byram, 2006), ali i drugim značajnim pojavama u ovoj oblasti kao što su akulturacija, kulturni šok, društvena distanca, značajnih u

odnosu kulture i nastave jezika (Blum, 1981; Schumann, 1986; Brown, 1987; Lakey, 2003; Russell, 2004; Berry et al., 2006; Rosskel, 2013).

Drugo poglavlje posvećeno je pojmu interkulturnosti (Prišl, 2001; Bouchard, 2013; Cantle, 2013), interkulturne komunikacije – verbalne i neverbalne (Vreg, 1991; Byram, 1997; Marot, 2005; Zrilić, 2010; Griph, 2015) i interkulturne kompetencije učenika i nastavnika jezika (Fleming, 2003; Bennett, 2011; Barrett, 2013; Kramsch, 2013; Ilie, 2019). Autor Bjelak eksplicira da pojam interkulturnosti podrazumeva interakciju između različitih kultura. Kandidat zaključuje da se interkulturnosti prilazi sa tri aspekta: holističkog, interakcionističkog i humanističkog (Bedeković, 2011; Mihajlović i dr., 2014; Mikanović, 2015; Zapata Barero, 2015; David Grillo, 2016). U radu se obuhvata i pojam multikulturnosti (Kymlicka, 1995, 2012; Inglis, 2008; Taylor, 2012; Colombo, 2014; Holy, 2018), i postavlja se u relaciju sa interkulturnošću, podvlačeći da postojanje multikulturnosti ne podrazumeva nužno i interkulturnost. Takođe, autor Bjelak obuhvata i pojmove plurikulturnost (Byram, 2009; Bakić Tomić, 2014; Abbosbek, 2018) i transkulturnost (Lewis, 2002; Epstein, 2009; Brooks, 2012; Dagnino, 2012).

Treće poglavlje posvećeno je interkulturnom obrazovanju (Bennett, 1998; Pinter, 2003; Coulby, 2006; Lafraya, 2011; Nauner, 2012; Vassallo, 2016; Momčilović, 2017), njegovim funkcijama i prednostima i interkulturnoj nastavi, ukazujući na interkulturnu transformaciju škole, vesternizaciju kurikuluma, oslanjajući se na Benetova istraživanja (Bennett, 1998), ali i implementaciju interkulturnog obrazovanja i međunarodnim instrumentima na kojima se temelji, o interkulturnom dijalogu, kao nužnom i bazičnom elementu u sticanju interkulturne kompetencije.

Drugi deo rada, četvrto i peto poglavlje, posvećen je empirijskom istraživanju.

U četvrtom poglavlju kandidat Adnan Bjelak iznosi stavove i mišljenja nastavnika jezika i učenika novopazarskih osnovnih i srednjih škola dobijene na osnovu anketnog istraživanja o shvatanju pojma kulture, interkulturnosti i interkulturnom obrazovanju, interkulturnoj nastavi, izučavanju elemenata strane i kulture maternjeg jezika kroz nastavu jezika, aspektima kulture kroz nastavu jezika, njihovoj kulturnoj osvešćenosti, kao i to stavu nastavnika o prepoznavanju sebe kao medijatora između strane kulture i kulture maternjeg jezika. Takođe, ispituje se stav nastavnika i učenika o potrebi da koncept obrazovanja u obrazovnom sistemu Republike Srbije treba prilagoditi evropskom sistemu obrazovanja.

Peto poglavlje obuhvata ispitivanje jezičke interkulturnosti u obrazovnom sistemu novopazarskog kraja. Ovde se govori o odnosu srpskog i bosanskog jezika u školama u Novom Pazaru, poziciji srpskog jezika kao zvaničnog jezika Republike Srbije, srpskog jezika kao nematernjeg i bosanskog kao jezika bošnjačke nacionalne manjine u Republici Srbiji. Autor Bjelak tumači statističke podatke o zastupljenosti bosanskog jezika u novopazarskim školama od same implementacije do danas, govoreći o bosanskom i kao fakultativnom predmetu (*Bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture*). Kandidat, kao i članovi komisije, svesni su činjenice da je naziv jezika kojim se ova disertacija bavi nedovoljno jasno razrešen i da ne postoji konsenzus u vezi sa primenom termina “bosanski” vs. “bošnjački”. S obzirom na činjenicu da se u dokumentima MPNTRS koristi termin “bosanski jezik” (pogl., na primer, http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2020/08/DRUGA-DOPUNA-KATALOGA-NA-

JNM-2020-21.pdf), komisija smatra da je odluka kandidata da u disertaciji sistemski primenjuje termin „bosanski“ u skladu sa stavovima relevatnog ministarstva Republike Srbije.

U drugom delu ovog poglavlja kandidat Bjelak bavi se pozicijom stranih jezika u obrazovnim ustanovama Novog Pazara, gde se prikazuje koji su strani jezici, pored engleskog, zastupljeni u obrazovnim ustanovama Novog Pazara, utvrđujući u kojoj je meri panorama stranih jezika zastupljenih u obrazovnom sistemu Republike Srbije dosledno sprovedena u obrazovnim institucijama na području Novog Pazara. Osim takozvanih “tradicionalnih školskih jezika” poglavlje se bavi i orijentalnim jezicima (arapskim i turskim) zastupljenim u srednjim verskim školama u Novom Pazaru, Tutinu, Prijepolju i Beogradu.

U zaključnom poglavlju kandidat Adnan Bjelak sumira teorijska i praktična saznanja i, na osnovu dobijenih rezultata istraživanja, govori o modelu interkulturnog obrazovanja, interkulturnim kompetencijama i jezičkoj interkulturnosti Novog Pazara.

V VREDNOVANJE POJEDINIH DELOVA DOKTORSKE DISERTACIJE:

U doktorskom radu INTERKULTURNO OBRAZOVANJE I JEZIČKA INTERKULTURNOST NOVOG PAZARA I OKOLINE autor Adnan Bjelak prikazuje koncept obrazovanja koji dovodi do razvoja interkulturnih kompetencija, potrebnih za život i rad u multikulturnim sredinama. Istraživanje je uže vezano za obrazovanje na području Novog Pazara, gde se od početka 21. veka u obrazovanju u primenjuje zakonom zagarantovano pravo nacionalnim manjinama u Republici Srbiji da se obrazuju na jeziku koji smatraju maternjim. S tim u vezi, istraživanjem koje je autor sproveo u novopazarskim osnovnim i srednjim školama, uočava se da se bošnjačka nacionalna manjina u R. Srbiji koristi tim pravom (na prostoru Novog Pazara i njegove okoline). Zasnivajući se na toj činjenici, autor Bjelak je istraživanjem nastojao da prikaže mogućnost implementiranja interkulturnog obrazovanja na prostoru Novog Pazara, prikazujući istovremeno i jezičku interkulturnost ovog kraja, bitnu za promovisanje ideja interkulturnog obrazovanja.

Istraživanje je obavio na osnovu podataka dobijenih od učenika osnovnih i srednjih škola (40 srednjoškolaca i 43 osnovca) u Novom Pazaru i njihovih nastavnika jezika (35. Istraživanje je izvršeno tokom meseca oktobra školske 2020/21. godine. Podaci su prikupljeni i na osnovu upitnika za administrativno osoblje u novopazaraskim srednjim školama. U istraživanju su korišćena tri trima metodološka instrumenta:

1) uporedni upitnik za nastavnike i učenike o ulozi i tretmanu kulture u nastavi jezika i njihove interkulturne osetljivosti koji se sastojao od nekoliko segmenata sa Likertovom skalom vrednovanja sa različitim brojem stavki za svaki segment, zatim segmenata u kojima se biraju ponuđeni odgovori, kao i nekoliko pitanja otvorenog tipa;

2) poseban deo upitnika namenjen samo nastavnicima gde se ispitivala percepcija nastavnika podučavanja kulture, vlastito iskustvo i kompetencije, kao i problemi na koje nailaze;

3) upitnik za administrativno osoblje u novopazarskim srednjim školama kojim se došlo do neophodnih podataka za izvođenje konačnog zaključka: podaci o broju učenika, broju učenika po razredima, broju učenika koji izučavaju engleski jezik, druge strane jezike, broju učenika koji izučavaju srpski jezik kao maternji (srpski kao L1), srpski kao nematernji (srpski kao L2) i bosanski jezik.

Rezultati istraživanja obrađeni su kvantitativnom analizom, dok je na deo ispitivanja staovova putem otvorenih pitanja pristupljeno kvalitativno.

Rad se zasniva na nekoliko pretpostavki: da interkulturni elementi u obrazovanju utiču na kulturnu osvešćenost učenika dovodeći do rezultata da različite kulture na jednom prostoru egzistiraju jedne sa drugima, a ne jedne pored drugih; da nastavnici jezika prepoznaju bitnost interkulturnih elemenata u obrazovanju i da su dovoljno svesni svoje uloge u podsticanju razvoja kulturne osvešćenosti kod učenika, te uviđaju potrebu da se prilagode evropskom sistemu obrazovanja; da, imajući u vidu jezičku interkulturnosti novopazarskog kraja, panorama stranih jezika nije u potpunosti implementirana na prostoru Novog Pazara u odnosu na jezike koji se javljaju u upotrebi u Republici Srbiji; da tradicionalna nastava jezika ne povećava interkulturnost u onom obimu koliko to čini savremena nastava.

Očekivani rezultat istraživanja jeste da ponudi konkretna saznanja o interkulturnom obrazovanju i jezičkoj interkulturnosti u Republici Srbiji na području Novog Pazara, te u kojoj meri kulturna osvešćenost nastavnika rezultira kulturnom osvešćenošću učenika, kao i da ponudi saznanja da li se kroz interkulturne nastavne sadržaje učenici oslobađaju stereotipa i predrasuda o drugome i drugačijem i u kojoj meri učenici imaju etnocentrični ili etnorelativni odnos prema kulturi. Rezultati istraživanja nude i saznanja o jezičkoj interkulturnosti u Republici Srbiji na prostoru Novog Pazara – engleskom kao *lingua franca*, ruskom, nemačkom, francuskom, ali i italijanskom i španskom koji su deo sistema obrazovanja, te, na kraju, da ponudi saznanja i o zastupljenosti turskog i arapskog jezika u obrazovnom sistemu u Republici Srbiji.

VI SPISAK NAUČNIH I STRUČNIH RADOVA KOJI SU OBJAVLjENI ILI PRIHVAĆENI ZA OBJAVLjIVANjE NA OSNOVU REZULTATA ISTRAŽIVANjA U OKVIRU RADA NA DOKTORSKOJ DISERTACIJI

"Uticaj elemenata interkulturnosti i interkulturnog obrazovanja na razvoj interkulturne osvešćenosti i formiranje ličnosti učenika novopazarskih škola", Lipar, 76 (2021): 137-147.
DOI: 10.46793/LIPAR76.137B

VII ZAKLjUČCI ODNOSNO REZULTATI ISTRAŽIVANjA

Na osnovu rezultata istraživanja obavljenih u okviru doktorskog rada INTERKULTURNO OBRAZOVANJE I JEZIČKA INTERKULTURNOST NOVOG PAZARA I OKOLINE, kojim je autor Adnan Bjelak ispitivao stavove učenika i nastavnika jezika iz novopazarskih osnovnih i srednjih škola, došao je do saznanja da učenici novopazarskih škola pojam kulture uglavnom povezuju sa načinom života i ponašanja ljudi, razumevanjem različitosti i odnosu prema različitom, u manjoj meri sa mentalitetom jednog naroda, ali iznenađuje podatak da je znatno nizak procenat onih učenika, i osnovnih i srednjih škola, koji pojam kulture povezuju sa sveobuhvatnim aktivnostima ljudi i umetnošću jednog naroda. Nastavnici jezika iz novopazarskih osnovnih i srednjih škola, koji su učestvovali u istraživanju, procenjuju da njihovi učenici pojam kulture povezuju i sa umnim i fizičkim radom. Dobijeni podaci upućuju da ispitivani učenici iz novopazarskih škola imaju stabilnu osnovu za uspostavljanje interkulturnog dijaloga u multikulturnoj sredini, koji kao konačan cilj ima sprečavanje diskriminacije na bilo kom osnovu – etničkom, verskom, jezičkom i kulturnom.

Učenici smatraju da im nastava jezika uistinu može pomoći pri kreiranju sopstvene ličnosti koja će biti determinisana osobinama kao što su tolerancija, prihvatanje drugog,

uklapanje u multikulturnu sredinu, međusobni dijalog, razumevanje drugog i drugačijeg. Smatraju da izučavanjem elemenata kulture kroz nastavu jezika razvijaju toleranciju prema različitim obeležjima drugih kultura i naroda, suzbijaju predrasude prema drugima, neguju i uvažavaju kulturne razlike i izgrađuju pozitivan stav prema drugima. Ovakvo zapažanje potvrđuje našu početnu hipotezu da interkulturni elementi u obrazovanju utiču na kulturnu osvešćenost učenika i dovode do toga da različite kulture na jednom prostoru koegzistiraju – jedne sa drugima, a ne jedne pored drugih. Ovakav rezultat može se postići komparativnim izučavanjem elemenata kulture (maternje i stranih), za šta se zalažu nastavnici jezika na prostoru Novog Pazara, koji su uvereni da je komparativno izučavanje elemenata različitih kultura vrlo poželjno i produktivno (preko 85 % nastavnika se slaže sa ovom konstatacijom)
Na nivou učeničkih razmišljanja, stanje je nešto drugačije. Učenici osnovnih i srednjih škola međusobno imaju sličnu percepciju, te sa svega 20,93% osnovaca i 20% srednjoškolaca smatraju u potpunosti, odnosno sa 18,5% osnovaca i 32,5% srednjoškolaca smatraju da komparativno izučavanje različitih kultura doprinosi prihvatanju, negovanju i uvažavanju kulturnih razlika, kao i građenju pozitivnog stava prema drugima.

Međutim, da bi se zaista mogla upoznati i razumeti kultura koja nije kultura našeg maternjeg jezika, potrebno je poznavati jezik kulture s kojom smo u kontaktu, što govori o bitnosti odnosa jezika i kulture uopšte kako upućuju teorijski stavovi (Bugarski 2005: 16). Ovakva činjenica upućuje na kompleksne međuzavisne relacije između jezika i kulture, jer jezik izražava, utelovljuje i simbolizuje kulturnu stvarnost (Kramsch 1998: 3). Zato je od vitalnog značaja poznavanje sopstvene kulture, podsticanje svesti o kulturi maternjeg jezika (Momčilović, 2017), što je osnovni zadatak nastave jezika, i maternjeg i stranih, kojoj rezultat treba da bude interkultuno kompetentna osoba, a ne samo produkcija dobrih govornika određenog jezika. Ovakvo razmišljanje jeziku daje i društvenu funkciju, pored komunikativne koja joj je odavno pripadala (Moloney, Harbon, 2010). Istraživanje kandidata Bjelaka dovodi do saznanja da su učenici osmog razreda osnovne škole uglavnom neusaglašenih mišljenja kad su u pitanju stavovi u vezi sa posmatranjem izučavanja elemenata kulture na nastavi jezika kao "gubljenje vremena" (44,19%) prema 55,81% učenika koji izražavaju želju da izučavaju elemente kulture na nastavi jezika. Učenici srednjih škola, međutim, te smatraju da su elementi kulture na nastavi jezika dobrodošli (87,5%). Ovakve stavove izražavaju i njihovi nastavnici jezika (čak svih 100% nastavnika jezika iz osnovnih škola koji su učestvovali u istraživanju i 92,3% nastavnika iz srednjih škola), što upućuje na to da su nastavnici jezika vrlo svesni značaja izučavanja elemenata kulture na nastavi jezika. Ovakvim zaključkom potvrđena je početnu hipoteza da nastavnici jezika prepoznaju bitnost interkulturnih elemenata u obrazovanju, te su dovoljno svesni svoje uloge u podsticanju razvoja kulturne osvešćenosti kod učenika i uviđaju potrebu da se prilagode evropskom sistemu obrazovanja. Međutim, autor rada uočava da se nastavnici jezika ne opredeljuju samo za vesternizaciju kurikuluma, već su saglasni i za inkorporiranje elemenata orijentalne kulture u nastavne sadržaje, s obzirom na to da u Republici Srbiji na prostoru Novog Pazara živi najveći deo Bošnjaka u celoj državi. Ovakvog stava je 91,4% nastavika jezika iz novopazarskih osnovnih i srednjih škola koji su bili deo istraživanja.

Kandidat Adnan Bjelak se bavio teorijskim razmatranjima o pojmu interkulturnosti (Piršl, 2001; Rey-Von Allmen, 2002; Čačić Kumpes, 2004; Dietz, 2009; Ninčević, 2009; Bouchard, 2013; Cantle, 2013; Mrnjaus, 2013; Sablić, 2014; i interkulturnog obrazovanja (Bennett, 1998; Pinter, 2003; Coulby, 2006; Lafraya, 2011; Nauner, 2012; Vassallo, 2016; Momčilović, 2017). Interkulturnost ne podrazmeva asimilaciju, jer se odnosi na traganje za jedinstvom razlika i odnosi se na shvatanje drugoga i uspostavljanje interakcije s drugim (Sablić 2014: 20). Purić i

Čutović (2018: 361) interkulturnost posmatraju kao koegzistenciju različitih kultura, sposobnost koja se ne razvija intuitivno, već ju je potrebno naučiti. Stoga je nastavnik onaj koji treba da je medijator između kulture maternjeg jezika i strane kulture, kako sebe smatraju u velikoj većini nastavnici jezika u novopazarskim srednjim i osnovnim školama (88,6%). Istraživanje je pokazalo da se učenici novopazarskih škola uglavnom nisu ranije susretali sa pojmom interkulturnosti (37,21% osnovaca i 22,5% srednjoškolaca, i to najčešće kroz medije), ali ga ipak vrednuju kao pozitivnu kategoriju. Pod interkulturnošću podrazumevaju postojanje više kultura na jednom prostoru, poštovanje i prihvatanje, međusobnu toleranciju, međusobni dijalog, te smatraju da interkulturno učenje može da doprinese razvoju interkulturne kompetencije, koja se odnosi na aktivno posedovanje onih karakteristika ličnosti koje doprinose efikasnoj interkulturnoj komunikaciji (Ilie, 2019), ali i celokupnom razvoju ličnosti koja je određena osobinama kao što su moralnost, saosećajnost, i jednakosti među ljudima i suzbijanju diskriminacije. Istraživanje Adnana Bjelaka upućuje nas na saznanje da ni nastavnici jezika u novopazarskim školama nisu imali dovoljno prostora da se upoznaju sa interkulturnošću i interkulturom komunikacijom i kompetencijom. Ovo saznanje dovodi autora Bjelaka do zaključka da nastava jezika u novopazarskim školama još nije usklađena sa savremenim stavovima o interkultunoj nastavi, te da nastavnici jezika, iako i dalje orijentisani prema tradicionalnom konceptu nastave, smatraju da je udeo savremene nastave u razvoju interkulturnosti znatno izraženiji od onog koji daje tradicionalna nastava. Ovakvim stavovima nastavnika jezika iz novopazarskih osnovnih i srednjih škola potvrđuje se hipoteza da tradicionalna nastava jezika ne povećava interkulturnost u onom obimu koliko to čini savremena nastava. Međutim, uprkos tome, nastavnici jezika smatraju da nastava jezika nudi povoljne uslove za sticanje interkulturne kompetencije, koja je važna koliko i ovladavanje gramatičkim formama i leksikom određenog jezika.

Međutim, ono što se na osnovu istraživanja izdavaja kao osnovni problem nastave jezika jesu udžbenici koji prema stavovima učenika i nastavnika jezika u novopazarskim osnovnim i srednjim školama, iako nisu procenjeni negativno, ipak mogu biti bogatiji. Ovakav stav se odnosi kako na elemente kulture maternjeg jezika, tako i na elemente strane kulture. Ispitanici smatraju da bi i postojeći elementi kulture mogli biti bolje predstavljeni i prikazani. Problem neadekvatnih udžbenika navodi učenike na alternativna rešenja, prema kojima su često u prilici da se sa pojmom kulture i kulturnim sadržajima upoznaju i van nastave, iščitavajući knjige u vezi s drugim kulturama, na internetu. Ovakav način upoznavanja kultura uglavnom je vezan za učenike srednjih škola. Autor Bjelak pretpostavlja da su učenici osnovnih škola uglavnom raspoloženiji da ovladavaju gramatičkim formama, nego da se bave izučavanjem drugih kultura. Na ovaj zaključak upućuju nas rezultati istraživanja koji govore da se skoro 40% učenika osnovnih škola izjasnilo da više voli da izučava gramatiku nego kulturu stranog jezika. S druge strane, svesni mogućnosti koje im pružaju programi i savremene tehnologije, a i ograničenja udžbeničke literature, i nastavnici jezika koriste se drugim izvorima saznanja, ali i raznim metodama u nastavi, kako bi motivisali svoje učenike za rad. Na osnovu istraživanih stavova može se zaključiti da se većina nastavnika koriste internetom, a i da na internet upućuju i učenike. Primenjujući savremene nastavne metodologije, pristupe i tehnike, učenicima daju i istraživačke zadatke koji se odnose na upoznavanje drugih kultura. Na taj način nastavnici jezika razvijaju toleranciju prema drugim kulturama, te promovišu moralno i odgovorno ponašanje učenika prema pripadnicima drugih kultura. Kada je reč o jezičkoj interkulturnosti (engleski, nemački, francuski, ruski, arapski, turski, srpski kao L1 i L2, bosanski) u obrazovnom sistemu Republike Srbije na prostoru Novog Pazara, kandidat Adnan Bjelak iznosi mišljenje da je jezička

interkulturnost veoma osetljiva tema. Razlozi za takvo mišljenje mogu stajati u najmanje dva razloga, pre svega zbog (ne)zastupljenosti većeg broja stranih jezika u obrazovanju, tako da učenici, iako za takav izbor postoje zakonske pretpostavke možda žele, ne mogu da biraju i izučavaju željene jezike. Drugi razlog, po mišljenju kandidata Bjeljaka stoji u samoj prirodi odnosa srpskog i bosanskog jezika u obrazovanju u Novom Pazaru, čija je međusobna (ne)isključivost uslovljena statusom jezika kao L1. Ukoliko je srpski jezik određen kao L1, on isključuje izučavanje bosanskog jezika. S druge strane, ukoliko je srpski jezik u statusu L2, obavezno je izučavanje bosanskog jezika (bosanski u tom slučaju ima status L1).

Pored engleskog koji je opšteprisutan, u novopazarskim školama predaju se i nemački, francuski i sa vrlo malim procentom ruski jezik, koji generacija koja prvi razred srednje škole upisuje 2020/21. godine uopšte ne izučava. Primetna je činjenica da nemački jezik postaje sve zatupljeniji, zato što su stanovnici ovog dela Srbije tradicionalno već desetine godine sa Nemačkom vezani zbog ekonomskih migracija. Neretka je pojava i to da su mnogi, koji su emigrirali, repatrizovani, a oni koji su rođeni u Nemačkoj – u najvećem broju slučajeva tu i ostaju.

Posmatrajući obrazovni sistem u Novom Pazaru, autor rada je uočio da podrazumeva i arapski i turski jezik u formalnom obrazovnom sistemu: oba jezika u srednjim verskim islamskim školama (medresama), a turski i na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru, na studijskom programu Engleski jezik i književnost. Ovakvi podaci upućuju na distinkcije u zastupljenosti jezika u Srbiji generalno i na prostoru Novog Pazara, s obzirom na to da ova dva jezika nismo registrovali u obrazovnom sistemu u Republici Srbiji generalno, osim na Filološkom fakutetu Univerziteta u Beogradu, na kojima je moguće studirati ih. Međutim, evidentna su nastojanja Udruženja Turaka u Srbiji, još od 2014. godine, da turski jezik bude sastavi deo obrazovanja, jer je među mladima sve popularniji (najčešće zbog televizijskih sadržaja na turskom jezuku) (Đurić 2015: 332). Iznošenjem ovih podataka autor Bjlak potvrđuje hipotezu da panorama stranih jezika nije u potpunosti implementirana na prostoru Novog Pazara u odnosu na jezike koji se javljaju u upotrebi u Republici Srbiji. Na osnovu obavljenog istraživanja zaključuje se da je panorama stranih jezika ponuđenih učenicima za izučavanje vrlo uska – i na globalnom nivou, i na prostoru Novog Pazara. Stoga bi predlog bio da se učenicima ponude, pored engleskog koji ima status *lingua franca* i tzv. *svetskih jezika*, gde se ubrajaju nemački, francuski i ruski (Đurić 2015: 79), i tzv. *regionalni jezici*, jer se u suprotnom većem broju jezika ne nudi šansa za izučavanje. Anketiranjem učenika iz novopazarskih osnovnih i srednjih skola dobijeni su podaci da učenici novopazarskih škola često pribegavaju vaninstitucionalnom izučavanju jezika (nemački, španski, turski, francuski, korejski, japanski, arapski, albanski, ruski, portugalski, norveški, grčki).

Kandidat Adnan Bjelk uočava da specifičnost obrazovanja u Novom Pazaru jeste i koncept obrazovanja bošnjačke nacionalne manjine, zasnovan na Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije (član 5, stavovi 2, 3 i 6) kojim je pripadnicima nacionalnih manjina zagarantvano pravo na obrazovno-vaspitni rad na jeziku nacionalne manjine, s naznakom obaveznog izučavanja srpskog jezika, u tom slučaju u statusu L2, kao i u dostupnoj dokumentaciji, elaboratima itd. u vezi sa ovom problematikom na koje se kandidat oslanja u svom istraživanju

Autor rada zaključue na osnovu istraživanja koje je obavio da obrazovni sistem u Novom Pazaru registruje četiri varijante jezika: pored stranog, srpski kao maternji (srpski kao L1), srpski kao nematernji (srpski kao L2), bosanski kao maternji (bosanski kao L1), i u nižim razredima

osnovne škole bosanski kao L2. Rezultati istraživanja pokazuju da je u školskoj 2020/21. godini nešto veći procenat učenika koji izučavaju srpski kao L1 (56,8%) nego kao L2 (43,2%) i bosanski jezik (broj učenika koji izučavaju srpski jezik kao L2 uvek je proporcionalan broju učenika koji izučavaju bosanski jezik).

Kanddar Bjelak tumači razloge za ovakav rezultat koji mogu biti trojaki. Prema propisima aktuelnog *Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije* (član 5, stavovi 1 i 6), obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na srpskom jeziku i ćiriličnom pismu, a u slučaju sticanja obrazovanja na jeziku nacionalne manjine, učenje srpskog jezika je obavezno. Ovakva odredba navodi nas na zaključak da odabirom srpskog jezika kao L1, učenici nemaju obavezu da izučavaju bosanski jezik, što bi im u drugom slučaju predstavljalo dodatno opterećenje i po broju nastavnih predmeta i po broju časova, pa iz tog razloga biraju ono što im je u tom momentu prihvatljivije i, najčešće, podrazumeva manje obaveza. S druge strane, neretka je pojava da škole same odlučuju koji jezik će biti u statusu L1 a koji u L2 (prema određenim obrazovnim profilima i raspoloživim kapacitetima), a razlozi su vrlo često vezani za, s jedne strane nedostatak kadra, a s druge za deficit prostora, što vrlo često onemogućava realizaciju svakog programa na oba jezika. Skeptičnost roditelja prema nastavi na bosanskom jeziku i izučavanju bosanskog jezika, koji veruju da njihova deca neće moći da se školuju dalje ako su nastavu slušala na bosanskom i bosanski izučavala kao L1, takođe utiče na odabir jezika nastave i samog jezika – srpskog ili bosanskog. Roditelji veruju da će im deca po tom osnovu biti diskriminisana, što proizilazi iz neopravdanih sumnji neinformisanih pojedinaca. Da je stanje suprotno, kandidat Bjelak smatra na osnovu podataka da učenici najurednije nastavljaju studije na državnim fakultetima i u Novom Pazaru i na nivou Republike Srbije. Kandidat Adnan Bjeljak na kraju rada iznosi i preporuke za dalji razvoj interkulturnih kompetencija, neophodnih u višenacionalnoj sredini novopazarskog kraja.

VIII OCENA NAČINA PRIKAZA I TUMAČENjA REZULTATA ISTRAŽIVANjA

Svojim doktorskim radom INTERKULTURNO OBRAZOVANJE I JEZIČKA INTERKULTURNOST NOVOG PAZARA I OKOLINE kandidat Adnan Bjelak obuhvatio je značajnu i još nedovoljno istraženu temu interkulturnog obrazovanja i jezičke interkulturnosti. Veoma zrelo i detaljno pristupio je analizi složene materije, pokazujući odlične sposobnosti formulisanja stečenih saznanja i formiranja jasnih, naučno zasnovanih zaključaka i stavova.Oslanjajui se na bogatu literaturu iz različitih oblasti, došao je do rezultata koji će ovaj problem učiniti pristupačnijim i .

IX PREDLOG:

Pohvaljujući prilježan, kreativan i samostalan, inovatorski rad koji je doveo do rezultata koji će biti značajno uporište u daljim analizama vezanim za istraživanu oblast, ističući vrline kandidata koje su se pokazale kroz sposobnost za sintezu i analizu bogate teorijske literature, poseban, jasan naučni stil izražavanja, sa zadovoljstvom predlažemo Veću Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu da rukopis pod naslovom INTERKULTURNO OBRAZOVANJE I

JEZIČKA INTERKULTURNOST NOVOG PAZARA I OKOLINE prihvati kao doktorski rad koji ispunjava sve uslove predviđene zakonom, a kandidata Adnan Bjelaka pozove na odbranu.

dr Jelena Filipović, redovna profesorka,
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

dr Veljko Brborić, redovni profesor
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

dr Aleksandra Šuvaković, vanredna profesorкa
Univerzitet u Kragujevcu, FILUM